

Б. Молдакашева, К. Мақышева,
*№60 мектеп-лицейінің қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімдері (Қазақстан, Астана)*

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ҚАЗАҚ АУДИТОРИЯСЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ТЫҢ ӘДІСТЕРІ

Еліміздің елдігін, мемлекетіміздің рухани келбетін айғақтайтын өзектердің бірі мемлекеттік тіл екендігі баршамызға белгілі. Қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде мәртебесін арттыру бағытында бірқатар іс шаралар атқарылуда. Дегенмен, бұл салада істелмек жұмыс, атқарылмақ шаруа ұшан-теңіз. Соның бірі, білім саласында мемлекеттік тіл проблемасы. Атап айтқанда, қазіргі мектеп оқушыларының қазақ тілін меңгеруі өз деңгейінде емес. Осы орайда, мемлекет тарапынан бұл мәселені шешу бағытында көптеген істер атқарылуда. Яғни, қазақ тілі сабағына қосымша сағаттар қосылуы, мектептердің арнайы материалдық-техникалық жабдықтармен қамтамасыз етілуі, мұғалімдер құрамының біліктілігін арттыру мақсатында ғылыми-практикалық конференциялар мен семинар-тренингтердің өткізілуі.

Тіл – сөйлеу құралдарының бүтін жүйесі. Сондықтан да сөйлеу құралдары мен сөйлеу әрекетін, олардың түрлерін жан-жақты игермей тұрып, белгілі бір бөтен тілде ойды жеткізу мүмкін емес.

Сөйлеуді меңгерту дегеніміз – оқушының айтайын деген ойын ауызша және жазбаша түрде екінші адамға түсінікті етіп жеткізуіне мүмкіндік жасау.

Сөйлеуді үйрету – күнделікті өмірде кездесетін жағдайларға байланысты адам өз ойы мен пікірін тұжырымдау; Сол ойды сөзбен бейнелеудің, сөйлем арқылы түсінікті түрде жеткізудің амалдарын игерту.

Бүгінгі таңда қазақ тілін мектеп оқушыларының жетік білуіне, ынта-жігерін арттыруға тілдік ортаның жетіспеуі себеп болып отыр. Астана қаласының № 60-шы лицей ұстаздары жоғарыдағы мәселені шешу мақсатында «Қазақ тілін қазақ тілді ортада оқыту» жобасын жасады. Мұндағы мақсат лицей оқушыларын шет аймақтардағы қазақ отбасында тұрғызу арқылы тұрақты тілдік қарым-қатынас орнату. Нәтижесінде олардың тілге деген қызығушылығын, ынта-жігерін артуын байқау болды.

Айтатын болсақ, бұл жоба үш кезең бойынша жүргізілді.

Жобаның мақсаты:

Тіл үйрену тілдік ортада қалыптасатын жағдайлар туғызу.

Жобаның міндеттері:

- тілдік орта арқылы орыс тілінде сөйлесу мүмкіндіктерін шектеу

- қарым-қатынас үдерісінде оқушылардың лексикалық қорын кеңейту.

- нақты өмірдің ауыз әдебиеті үлгілерімен таныстыру

Бірінші: Іріктеу кезеңі. Оқушыларды іріктеуде олардың жеке қабілеттерін, қызығушылығын, дарындылығын, жеке дара іздемпаздығы ескерілді. Іріктеу тест арқылы жүргізілді. Тест қазақ тілі, тарих және география пәндері негізінде жасалды. Оқушылар 9-10 сыныпта оқиды. Олардың ұлттық құрамы: орыс, украин, кәріс, қазақ. Аз уақыт ішінде біз оқушыларды қазақ тілді ортаға апарумен қатар оларға қосымша сабақ беруді жөн көрдік. Сабақ жоспары филология ғылымының докторы З. Күзекованың «Тілді оқып-үйренудің бастапқы кезеңіне арналған оқу құралы» атты еңбегіне сүйене отырып жасалды. Сонымен қатар пікір-сайыс, дөңгелек үстел, тренинг, дыбыстық бейне жазбалар, тестік жұмыстар қолданылды.

Екінші: Жобаны жүзеге асыру барысы.

Алғашқы күні бірінші сабақ қоршаған ортамен және отбасымен танысуға арналды.

Қалған күндері кесте жоспарына сәйкес оқушылар Қорғалжын мұражайына, қорығына барып табиғатпен, «Қызыл кітапқа» енген жануарлармен танысты. Бұл олардың өлкенің тарихымен танысуға көп әсерін тигізді. Осылайша оқушылардың қазақ халқының мәдениетіне, әдет-ғұрыпына, тұрмыс салтына қызығушылықтары артты.

Оқушылар осы өлкеде туып өскен неміс Р. Люффт отбасымен танысу арқылы ол отбасының таза қазақ тілінде сөйлейтінін

көріп, таң қалды. Бұл олардың тілге деген қызығушылығы мен ынтасын арттыра түсті. Сонымен қатар оқушылар қазақ әндерін жаттап, үйренді.

Үшінші: Талдау кезеңі. Бұл жерде жобаны жүзеге асыру барысында туындаған кемшіліктерді саралап, нақты ұсыныстар жасалды. Атап айтсақ, оқушылар қазақ ауылдарына барар алдында олардан арнайы сөздік жұмысы алынды. Әр оқушы 60-70 сөз білсе, келгеннен кейін сөздік қоры 110-120 жеткендігін байқадық.

Алдағы уақытта жобаның сабақ жоспарына әлемдегі тіл үйренуге қажет әдіс-тәсілдері қолдану керек.

Ал ең басты кемшілігі уақыт аздығы болды. Жобаға 10 күн емес, 20 күн берілсе оқушылардың қазақ тілін кеңінен үйренуге мүмкіндіктері мол болар еді.

Зерттеу нәтижесінде оқушылар, еліне деген мақтаныш сезімін артып, әр бір ұлт өкіліне құрметпен қарауға үйренді, сөздік қорын байытты, сөйлеу мәдениетіне үйренді.

Біздің ойымызша, бұл тәжірибе тек аталмыш лицеймен шектеліп қоймай, еліміздің барлық мектептерінде жүргізіліп, мемлекет тарапынан қолдау табу керек. Сонда ғана, қазақ тілін қазақ тілді орта жасау арқылы келешек ұрпаққа үйретеміз.

Қорыта айтқанда, қазақ тілін меңгеру үшін, қазақ тілді орта қажеттігі тек дарынды балаларға арналған мектептің мәселесі емес, ол барлық білім саласының ортақ мәселесі екенін көрсетеді. Өйткені, елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстанның болашағы, қазақ тілінде» деп айтып өткен болатын. Сондықтан, еліміздің ертеңгі тағдырын шешетін жастардың мемлекеттік тілде ойлап, мемлекеттік тілде сөйлеуі, бүгінгі уақыт талабы. Ендеше, баршамыз мемлекеттік тілді одан әрі дамыту үшін, жұмыла кірісіп, барлық күш-жігерімізді жұмсауға тиіспіз.

Жобаны орындаудың шарттары:

Жобаға қатысатын оқушылардың орыс тілінде қарым-қатынас жасалмайтын ортада (отбасында, интернатта, экологиялық лагерлерде) тұруын қамтамасыз ету. Оқушылар отбасының барлық мүшелерінде атқаратын міндеттерді орындауын қарастырады.

Интернатта тұру интернат оқушыларының қамқорлық көмегі, іс-шараларды бірге отырып өткізуі, сондай-ақ жобаға қатысушылардың тамақтануын қамтамасыз етуді қарастырады.

Экологиялық лагерь жобаға қатысушылар мен аудан оқушыларының палаткаларда бірге тұрып іс-шараларды бірге өткізілу мүмкіндігін туғызады. Алғашқы жағдайда, жауапкершілік – жоба жетекшісі мен қабылдаушы отбасы мүшелеріне түссе, екінші жағдайда – жоба жетекшісі мен интернат әкімшілігіне, ал үшінші жағдайда – жоба жетекшісі және мектеп әкімшілігіне (серіктеске) түседі. Жобаны жүзеге асыруға қажет материалдық шығындар:

- жету орны мен қайтар жол шығыны -
- күнделікті шығындар -(тәулігіне)
- жобаның әр қатысушына жұмсалатын

сома:

Экологиялық лагерь ұйымдастырылған жағдайда туристік керек-жарақтармен қамтамасыз етуді алдын ала ойластыру қажет.

Отбасында тұрған жағдайда, қаражат қабылдаушы отбасына беріледі.

Мектеп әкімшілігі жобаға қатысушыларды күзету, медициналық қызметкерлердің болуын, қажет болғанда экскурсия, саяхаттардың ұйымдастырылуын қамтамасыз етеді.

№ 60МЛ әкімшілігі және жоба жетекшілері өз кезегінде;

- серіктес мектеп оқушыларымен әкімшілік бағдарламасын қабылдауы
- оқушыларға арналған жалпы білім беру пәндері бойынша сабақтар циклін беруі;
- педагог үшін әдістемелік семинарлар циклін ұйымдастыруды ұсынады.

Жобаны орындау жоспары:

1 күн - оқушылардың жету орнына келіп орналасуы.

Жобаға қатысушыларды қабылдаушы отбасылармен таныстыру.

Қорғалжын жеріне экскурсия жасау; мұражайға бару.

2 күн - Қорғалжын қорығына экскурсия жасау

3 күн - Этно-шоу, кері қайтту.

Жоба нәтижелері:

(ұйымдастырылған жобадан күтілетін нәтижелер)

1. «Қорғалжын өңірі сөйлеу тілінің ерекшеліктері»
2. «Қорғалжын ауданының ономастикасы»
3. «Қазіргі қазақ зоонимдері» тақырыптары бойынша қазақ тіліндегі зерттеу жұмыстарын қорғау.

- фильм түсіру
- мектептегі қорытынды конференция

• Қорғалжың аудандығы әріптестерімен тәжірибе алмасу.

Қосымша: 7 күнде 24 сабақ (45 минуттан) 18 сағат қазақ тілде оқиды.

1. Ф.Оразбаева. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. Алматы-2000 ж.

2. З.Күзекова. Қазақ тілі.- Алматы «Раритет» 2005 ж.

Б. Молдакашева, К. Мақышева

Новые методы изучения казахского языка в казахской аудитории

В статье рассматриваются эффективные методы изучения казахского языка в казахской аудитории. В этом проекте, в основном, учитываются способность и интеллект учеников. Для реализации этого проекта необходима финансовая поддержка со стороны государства

B. Moldakasheva

Maqysheva K. New methods of studying Kazakh language in Kazakh audience

Article considers effective methods of studying the Kazakh language in local environment. The main point is that the attention is paid to students' abilities and intellectual skills. To realize this project it is necessary to support it financially from the government.

С. Мағжан,

ф.ғ.к., А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Magjan_saule70

ЫМ ТІЛІ ЖӘНЕ ТАБИҒИ ТІЛ

«Ым, ишарат» сөзі латынның «*gestus*» - «*әрекет ету*», «*жасау, орындау, қадағалау*» деген мағынаны білдіретін сөзінен шыққан. 1959 жылы жарық көрген Парtridgeдің этимологиялық сөздігінде «ым» сөзі ортағасырлық латын тілінің «*gestura*» - «*әрекет ету тәсілі*» деген сөзінен алынған деп көрсетіледі [1]. А. Кендон риторикаға арналған трактаттарында «*gesture*» сөзі оратордың дене қимылын дұрыс қолдануын білдірген дейді [2]. Сөйлеу кезінде оратор тыңдаушыларға әсер ету үшін өз денесінің мүмкіндіктерін пайдаланған. Аталған терімсөз Цицерон мен Квинтилианның ертеректегі риторикаға арналған трактаттарында кездеседі. Квинтилианның «Оратордың білімі туралы» деген атақты еңбегінде көпшілік алдында сөйлеу кезінде дене қимылын дұрыс қолдана білу өнері жайлы айтылады.

Адамдар өзара қарым-қатынас жасағанда тек сөздің көмегіне ғана жүгініп қоймай, дене қимылдарын да пайдаланады. Дененің әрбір атрибуттары, мейлі ол формасы, өлшемі, қалпы немесе бойы болсын, қандай да бір жағдайда белгілі мағынаны білдіреді, жеткізеді. Тіпті адам жүзінен ым-ишарат нышаны байқалмаса, мысалы, адам қуаныш немесе қайғы сезімдерін жасырып қалғанда, біз «жүзінен ешнәрсе білінбейді» немесе «сырын білдір-

мейді» деп жатамыз. Жасы, айналысатын ісі, өмірден көрген тауқыметі мен қуанышы, сезімдері мен ойлары – осының бәрі адам денесінде өз «ізін» қалдырады және адамның бейвербалды әрекетінде өз көрінісін көрсетіп жатады.

Г.Крейдин өзінің «Невербальная семиотика» еңбегінде былай деп жазады: «Ресейдің атақшы тарихшы, философы М.Я. Гефтердің айтуынша, дене, оның қимыл-қозғалысы «күнделік немесе қағаз секілді өткенге куәлік ететін тарихи құжат» іспетті [3].

Ым-ишараттар мен табиғи тіл арасында нақты бір ұқсастық байқалады. Коммуникативтік актіде дене тілі мен сөз тілінің қосақабат әрекеттестігі адамның вербалды және бейвербалды қызметінің негізінде жатыр. Оған төмендегі фактілер дәлел бола алады:

(а) белгілі бір жағдайда ой тек ым-ишараттар арқылы (мысалы, «*тыныш*» дене мағынаны білдіретін «*саусақты ерінге басу*» ишараты), тек сөз арқылы немесе паратілдік бірліктер арқылы, сондай-ақ екі жақты белгілердің араласа қолданылуы арқылы жеткізілуі мүмкін. Бұған, мысалы «*бері кел*» дегенді «*саусағымен ымдап шақыру*», «*өте жақсы*» дегенді «*бас бармақты жоғары көтеру*», «*сасық иіс*» дегенді «*пф-фф немесе мұрынды қысу*» арқылы жеткізуге болады;